

Förord

Denna undersökning är en utvärdering av ett stödcentrum för unga brottsoffer. Sådana stödcentra finns numera på några platser i Sverige och bedrivs vanligtvis i samarbete mellan polisen och socialtjänsten. Det är en ny verksamhet som riktar sig till unga som utsatts för brott. Utvärderingen har gjorts på uppdrag av Preventionscentrum i Stockholm (Precens) som finansierat studien och även ansvarar för det stödcentrum som utvärderats i undersökningen. Den bygger på telefonintervjuer med 15 brottsutsatta ungdomar i åldrarna 15-23 år, 11 pojkar och 4 flickor, som deltagit i ett stödcentrum i Stockholms län.

Det övergripande syftet med undersökningen har varit att se om Stödcentrum för unga brottsoffer reducerat brottets skadeverkningar för unga utsatta för brott. I begreppet skadeverkningar inkluderas även de unga offrens egen brottslighet. Detta eftersom det inom Stödcentrum antas att utsatthet för brott kan leda till att unga också börjar begå brott om de inte får stöd från samhället. Det uttrycks genom devisen ”dagens brottsoffer är morgondagens gärningsmän”.

Upplägget från början var därför att inkludera en registerstudie i utvärderingen bestående av en grupp unga offer som besökt ett stödcentrum och en kontrollgrupp som inte besökt något stödcentrum, för att se om brottsligheten varierade mellan de båda grupperna. På så vis kunde det klarläggas om Stödcentrum fungerar brottsförebyggande. Vi hoppas så småningom få återkomma med den del som rör Stödcentrums effekter på sambandet mellan ungdomars brottbelastning och utsatthet för brott. Vår förhoppning är också att få intervjua fler unga brottsoffer i framtiden, både de som deltagit i Stödcentrum för unga brottsoffer och de som inte gjort det. Trots att ungdomar, särskilt unga män, är mer utsatta för våldsbrott än andra grupper finns inte mycket svensk forskning om hur denna grupp uppfattar vare sig sitt offerskap eller samhällets hjälpapparat.

Intervjuerna har gjorts av Anna Eklund, student vid Stockholms Universitet, Kriminologiska institutionen, medan Lise-Lotte Rytterbro analyserat materialet och utarbetat själva rapporten. Vi vill härmed tacka alla de ungdomar som deltagit i

undersökningen. Vi vill också tacka Henrik Tham, Veronika Burcar, Jonas Ring och Karin Svanberg för värdefulla synpunkter på rapporten.

Stockholm

Lise-Lotte Rytterbro och Anna Eklund

1. Inledning

Stödcentrum för unga brottsoffer är en verksamhet inom socialtjänsten riktad till unga som utsatts för brott. Målgruppen är främst ungdomar upp till 18 år. Syftet med verksamheten är att lindra brottets skadeverkningar genom att hjälpa unga att hitta strategier för att minska rädslan och de hat- och hämndkänslor som kan bli följden av att ha utsatts för brott. ”Genom att unga kan få hjälp att må bättre och återgå till ett fungerande vardagsliv kan man undvika långsiktiga konsekvenser för den unges liv och beteende” (Projektansökan Stockholms stad, 2005).

Kriminologiska institutionen vid Stockholms Universitet fick hösten 2005 i uppdrag av Preventionscentrum, Stockholms stad, att utvärdera ett stödcentrum. Utvärderingen omfattade en heltidstjänst för en forskare och skulle genomföras under sex månader med början i november.

Studien har resulterat i telefonintervjuer med 15 unga brottsoffer, 15-23 år, vilka besökt ett stödcentrum i Stockholms stad 2004. De unga tillfrågades om hur de påverkats av brottet samt om de ansåg att Stödcentrum reducerat brottets skadeverkningar. Intervjuerna baserades på en enkät med i huvudsak fasta svarsalternativ.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna undersökning är att få kunskap om stödcentrum för unga brottsoffer reducerat brottets skadeverkningar för ungdomar utsatta för brott och som deltagit i stödcentrums verksamhet. Mer specifikt är syftet att utvärdera om Stödcentrum medverkat till att dessa unga fått hjälp att må bättre och kunnat återgå till sitt vanliga liv samt förhindrat långsiktiga negativa konsekvenser för den unges liv och beteende. Undersökningen har en subjektiv ansats genom att den utgår från ungdomarnas egna uppfattningar. Det gäller både deras syn på vilka konsekvenser brottet medfört för dem och deras åsikter om Stödcentrums effekter på dessa konsekvenser. De frågeställningar som skall besvaras är följande:

1) Vilka skadeverkningar eller andra negativa konsekvenser har brottet medfört för unga som utsatts för brott och som besökt Stödcentrum?

2) Har Stödcentrum medverkat till att lindra de skadeverkningar som brottet resulterat i för de unga eller på annat sätt påverkat brottets konsekvenser till det bättre?

Frågeställningarna har utgått från de mål och antaganden som finns inom Stödcentrum. De återfinns dels i en kartläggning av ett antal stödcentrum som Socialstyrelsen gjort (Socialstyrelsen 2005), dels i en fyllig informationskrift från ett stödcentrum i Stockholms stad (utan år).

Undersökningen har avgränsats till att omfatta ungdomar som var minst 14 år vid brottstillfället och som inte utsatts för sexualbrott.

2. Tidigare forskning

Eftersom stödcentrum för unga brottsoffer är en ny verksamhet finns ingen forskning om denna. Generellt gäller att många åtgärder och reformer för brottsoffer sällan kritiskt utvärderas eller blir föremål för empiriska undersökningar. Ofta initieras och praktiseras stödformer för brottsoffer utan att man tagit reda på, eller hänsyn till, vilka behov brottsoffer faktiskt har (Fattah 2002; Wergens 2002).

Det finns inte mycket svensk forskning om vilka skadeverkningar ungdomar, särskilt unga män, drabbas av och hur dem hanterar sitt offerskap och om dessa skulle skilja sig från andra åldersgrupper. Ett undantag är Veronika Burcars avhandling *Gestaltningar av offeridentiteter. Samtal med unga män som utsatts för brott* (Burcar 2005). Där har hon intervjuat tio ungdomar, 17-21 år som utsatts för rån eller misshandel om rädsla, hämnd och andra känslor samt om hur de upplevde omgivningens bemötande efter brottet. Inom ramen för avhandlingen finns också vissa resultat från en enkätundersökning omfattande drygt 300 gymnasieungdomar om deras syn på offerskap. En annan undersökning av relevans är Brottsförebyggande rådets (BRÅ) enkätundersökning om ungdomsrån riktad till cirka 4 500 unga (niondeklassare och gymnasieungdomar) i Malmö och Stockholm. Ytterligare en enkätstudie från slutet av 1980-talet, riktad till drygt 600 vuxna i åldern 15 år och uppåt som utsatts för tillgrepps- eller våldsbrott, har gjorts av Dahlbäck (1988). Där tillfrågades offren bl.a. om hur de drabbats av brottet och deras syn på polisens bemötande.

Det finns ingen forskning som visar att de konsekvenser som unga brottsoffer drabbas av på ett markant sätt skulle skilja sig från andra grupper som utsätts för brott. Däremot finns det visst fog för att unga, välutbildade män som har arbete och som inte tidigare har haft psykiska problem, drabbas av mindre psykiska symtom än andra grupper samt att de som har ett bra socialt nätverk har lättare att hantera och återhämta sig efter att ha utsatts för brott. Det finns också amerikansk forskning som visar att de som inte skuldbelägger eller klandrar sig själva för det som inträffat uppvisar något färre psykiska problem än de som gör detta (Lurigio & Resick 1991). Generellt gäller dock att ju allvarigare brott desto allvarigare psykiska skadeverkningar drabbas man av.

3. Bakgrund

År 1999 startade socialtjänsten och polisen i Stockholm en verksamhet i projektform för unga brottsoffer som utsatts för främst misshandel och personrån, *Stödcentrum för unga brottsoffer*.¹ Syftet med verksamheten var att hjälpa och stödja brottsoffren, men också att få unga gärningsmän att upphöra med kriminalitet. Den konkreta bakgrunden till projektet i Stockholm var att antalet personrån bland ungdomar ökade i polisområdet. Senare har verksamheten byggts ut och idag, hösten 2006, finns sådana stödcentra på tolv platser i Sverige, varav sex i Stockholms län.²

I juli 2001 infördes också den s.k. brottsofferparagrafen i Socialtjänstlagen (SoL 2001:453). Landets kommuner, genom socialtjänsten, gavs då ett tydligare ansvar för att sörja för att brottsoffer, oavsett brott, skall få det stöd och den hjälp de behöver. Bestämmelsen omfattar alla som utsatts för brott och deras anhöriga.³ I praktiken innebär det att socialtjänsten aktivt skall arbeta för att hjälpa och stödja brottsoffer samt inom ramen för grannskapsarbete samverka med andra myndigheter och ideella organisationer för att få ökad kännedom om vilken hjälp som kan behövas för brottsoffer (Ljungwald 2004; Socialstyrelsen 2005; Stockholms stad 2006).

Organisation, personal och lokalisering

De flesta stödcentra tillhör som sagt organisatoriskt kommunernas socialtjänst och många bedrivs i projektform. Flera verksamheter är också knutna till socialtjänstens medlingsverksamhet eller till en brottsförebyggande enhet.⁴

¹ Stödcentrum för unga brottsoffer kallas fortsättningsvis för endast Stödcentrum. I Stockholm heter verksamheten formellt dock *Stödcentrum - unga brottsoffer och medling*.

² Som Ljungwald (2004:46) påpekat har socialtjänsten av tradition fokuserat på unga gärningsmän och får också av polisen rapporter om unga lagöverträdare, medan information om de unga brottsoffren sällan vidarebedras av polisen. Genom Stödcentrum kan socialtjänsten inte bara fokusera på unga gärningsmän utan också hjälpa unga brottsoffer (Stockholms stad, utan år).

³ Tidigare omfattade denna paragraf (5 kap. 11 §) blott kvinnor som utsatts för våld av en närstående man.

⁴ Vid några Stödcentrum aktualiseras också medlingsärenden. Ibland är det samma personer som håller i både medling och stödcentrum. Det har några gånger visat sig att samma individ aktualiserats som

Stödcentrum är på flera håll starkt personbunden då personalen, som vanligtvis är socionomer, brukar bestå av en eller ett fåtal personer som håller i verksamheten. Därför är den många gånger sårbar genom att verksamheten står och faller med den eller dessa enskilda personer.

Det stödcentrum som studien omfattar, liksom de flesta stödcentra i Sverige, har sina lokaler hos polismyndigheten. Polisen står ofta för Stödcentrums lokal- och telefonkostnader men personalens arbetsgivare är alltså socialtjänsten. Anledningen till att man huserar hos Polisen är flera. Ett skäl sägs vara att personal inom stödcentra på ett enkelt och smidigt sätt kan få information om vilka ungdomar som drabbats av brott så att de kan kontakta dem. Det är alltså främst via polisens ungdomsenheter som Stödcentrum får kännedom om att någon ungdom utsatts för brott. Ett annat skäl är att det blir lättare att ge ungdomarna information om hur polisutredningen fortskrider om personal inom Stödcentrum är placerad hos polisen och på så sätt kan ha kontinuerlig kontakt med en aktuell utredare. Poliser anser också att Stödcentrums verksamhet gör att ungas tilltro till polisen ökar och är mycket positiva till verksamheten (Socialstyrelsen 2005).

Verksamhetens mål och teori

I rapporten från Socialstyrelsen sägs att gemensamt för de flesta stödcentra är målet att unga som varit utsatta för brott ”ska ha någonstans att vända sig för att bearbeta det trauma de gått igenom, må bättre, få tillbaka sitt självförtroende och kunna återgå till att leva som vanligt”. Ett annat mål är att de unga ska kunna återfå eller behålla sin tillit till vuxna och samhället.

Ytterligare ett mål är att öka anmälningsbenägenheten genom att förmå ungdomar att polisanmäla brott. Det bygger på antagandet att unga, framför allt i utsatta förorter,

gärningsman i ett medlingsärende också har deltagit som offer i Stödcentrum. Ibland har det rört samma händelse (brott), andra gånger har det handlat om olika brottsfall (Socialstyrelsen 2005:64; Stockholms stad 2006).

saknar tillit till polisen eller p.g.a. rädsla för repressalier inte polisanmäler brott de utsatts för (Socialstyrelsen 2005:53). Som det står i informationsfoldern från ett stödcentrum:

Det borde vara en självklarhet att polisanmäla brott liksom att vittna vid rättegångar. (...) Med hjälp av mer insiktsfulla myndighetspersoner och ansvarskännande vuxna tror vi att man kan ge dessa unga människor tillbaka sin tro på det svenska rättssamhället. (...) Vår förhoppning är att fler personer ska våga anmäla att de blivit utsatta för brott då de vet att det finns tillgång till stöd (Stockholms stad, utan år, s 26).

Vidare är en central tanke att man genom brottsofferstödet vill förhindra att de unga råkar ut för nya brott och att de själva ska utsätta andra för brott. Eftersom känslor av förnedring och kränkning, ilska, hat och hämndlystnad är stark hos unga brottsoffer är det viktigt att ungdomarna får bearbeta dessa känslor så de inte utmynnars i att de själva börjar begå brott. Även den unges tillit till vuxenvärlden och samhället i stort anses minska drastiskt p.g.a. brottet och dess efterspel, vilket kan leda till att denne börjar begå brott. På några håll är verksamheten som nämnts placerad inom eller i nära anslutning till en brottsförebyggande enhet. Att Stödcentrum för unga brottsoffer återfinns i detta organisatoriska sammanhang beror bl.a. på att stödcentrums ide på många håll bygger på devisen ”dagens offer är morgondagens gärningsmän”. Dvs. om man som ung drabbas av brott och inte får något stöd kommer man själv att börja begå brott (Socialstyrelsen 2005). Följande figur visar hur processen från viktimisering till kriminalitet ser ut enligt antaganden inom Stödcentrum:

Figur 1

Processen från brottsoffer till gärningsman

Stödcentrum syftar således till att vara ett samhälleligt stöd för att förebygga brott. Dels därför att unga som drabbats av brott, och som inte får någon hjälp av samhället, riskerar att själva bli gärningsmän. Dels för att man kan ge råd till de unga om hur man kan göra för att undvika att råka ut för brott igen.

Verksamhetens konkreta innehåll

Stödcentrum ägnar sig åt stödsamtal, praktisk hjälp, rådgivning och rättegångsstöd för ungdomar som utsatts för brott. Kontakten kan variera från ett besök till en varaktighet på 2 år.

Utöver denna klientorienterade verksamhet ägnas en stor del av arbetsuppgifterna till att informera om verksamheten på särskilda föräldramöten, i skolan och genom att ta emot studiebesök, sprida erfarenheter och kunskaper kring arbetet med utsatta ungdomar och familjer i kris, ha samtal med gärningsmän inom ramen för socialtjänstens konsekvensprogram och prata med dem om vad det kan innebära att vara ett brottsoffer, anordna självförsvarskurser samt förmedla kontakt med BUP (Barn- och ungdomspsykiatri) eller annan hjälp som behövs.

Nedan anges mer konkret vilken typ av hjälp och stöd som stödcentrum kan ge för ungdomar utsatta för brott. Uppgifterna bygger på Socialstyrelsens rapport 2005, *Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer*, som till stor del beskriver de arbetsmetoder som åtta Stödcentrum i olika kommuner använder samt en informationsfolder från Stockholms stad (utan år) där två socionomer inom ett stödcentrum i Stockholm beskriver verksamheten.

- **Stödsamtal** med den unga handlar om brottshändelsen och de känslor brottet medfört. Samtalen syftar till att bearbeta dessa känslor och bygga upp den unges självförtroende så att ungdomen kan lägga brottet bakom sig och gå vidare i livet. Samtalet berör den unges rädslor och den kränkning brottet medfört. Man kan också prata om helt andra saker som fritidsintressen, kärlek och föräldrar för att den unge ska tycka samtalet är roligt och inte för jobbigt. Under samtalen kan också förebyggande

åtgärder går igenom om ungdomen skulle hamna i en liknande situation igen, t.ex. att gömma pengar i underkläder när man går ut så de inte upptäcks om man blir muddrad. Man pratar också ofta med föräldrarna som dessutom ombeds följa med vid första besöket. Stödsamtalen brukar vara en timme. Polisen menar att dessa samtal underlättar för de unga att under en rättegång kunna stå för sina uppgifter och att de genom att berätta för stödcentrums personal om brottet lättare kan beskriva händelsen även för polisen. På så sätt förbättras polisutredningen och det skapar bättre förutsättningar för att få till stånd ett åtal.

- **Rita och skriva** om brottshändelsen kan också den unge göra. De får ibland i hemläxa att skriva ner brottshändelsen så konkret och detaljerat som möjligt samt teckna en bild över brottsplatsen. Ungdomen kan också få i läxa att teckna två ”påföljdsbilder”. Den ena skall illustrera vad den unge skulle vilja göra med gärningsmannen om de träffades igen. Den andra skall visa vad den unge tycker att samhället bör ge för straffpåföljd för gärningsmannen. Syftet är dels att den unga genom att rita och skriva bearbetar händelsen, dels att man på ett tydligt sätt kunna berätta om brottet för polisen och under en ev. rättegång. Teckningarna kan också bilda utgångspunkt för stödsamtalen då starka känslor av ilska, hat och hämnd kan väckas genom denna sorts bildterapi. Även polisutredningar kan underlättas genom att offren i stödverksamheten får skriva ner brottshändelsen när den är i färskt minne, något som senare kan användas vid en ev. rättegång (Stockholms stad 2006; Stockholms stad, utan år).

- **Stödpersoner under den rättsliga processen** är knutna till Stödcentrums verksamhet på vissa håll och används för att stötta ungdomarna från polisanmälan tills en ev. rättegång har avslutats. De är ofta juridikstuderande och närvarar också under själva rättegången. Syftet är att ungdomarna ska känna sig mer trygga och mindre nervösa. De gör då bättre ifrån sig som vittnen och blir därför mer trovärdiga i rätten. Stödpersonerna hjälper också till med skadestandsfrågor. Inom vissa stödcentra fungerar personalen som stödperson under en ev. rättegång.

- **Information** till den unge ges om hur polisutredningen fortskrider genom att personal vid stödcentrum håller kontakt med polisen. Information ges även om hur en rättegång går till samt om brottsskadeersättning och skadestandsansökan.

Verksamhetens målgrupp

Stödcentrums målgrupp är barn och unga som utsatts för brott. De brott det handlar om är främst stöld, misshandel och personrån begångna av andra ungdomar.⁵ En del stödcentra har åldersgränser uppåt till 20-23 år och de flesta har gjort en avgränsning mot familjevåld. Däremot tar många stödcentra emot flickor som misshandlats av sin pojkvän. Även föräldrar till brottsutsatta ungdomar är en målgrupp då de kan behöva stöd när deras barn mår psykiskt dåligt och kanske inte vill gå till skolan (Socialstyrelsen 2005).

Stockholms stad har gjort en statistisk beskrivning av de ungdomar som besökt de fyra stödcentra som där fanns år 2005. Totalt 346 barn och ungdomar, inklusive vittnen till brott, besökte dessa stödcentra (nybesök). Genomsnittsålder var 16,8 år och drygt hälften var pojkar (57 procent).

Tabell 1

Åldersfördelning över besökande till fyra Stödcentrum i Stockholms stad år 2005

Ålder	Antal	Procent
10 år eller yngre	7	2
11-14	64	18
15-17	154	45
18 eller äldre	115	33
Okänd ålder	6	2
Totalt	346	100

Källa: Stockholms stad 2006, tabell 2

De vanligaste brottstyperna ungdomarna utsatts för som besökt de stödcentrum som finns i landet är enligt Socialstyrelsen misshandel, olaga hot och personrån och som ofta begåtts av andra ungdomar. Även övergrepp i rättssak samt sexualbrott som sexuellt ofredande och våldtäkt (för främst flickor) förekommer (Socialstyrelsen 2005). I den statistiska redovisningen från Stockholms stad är också misshandel det vanligaste brottet, följt av personrån. Därefter följer olaga hot, övergrepp i rättssak samt på femte

⁵ Eftersom unga som utsatts för gärningsmän äldre än 18 år ofta hanteras av andra avdelningar än polisens ungdomsenheter, får somliga stödcentra inte automatiskt kännedom om de brottsoffer som utsatts av vuxna gärningsmän.

plats ofredande (inkl sexuellt ofredande). Även andra brott förekommer, t.ex. stöld och skadegörelse. Nedan tabell 2 redovisar vilka brott de som besökt Stödcentra i Stockholms stad utsatts för.⁶

Tabell 2

Brottstyper de unga utsatts för och som besökt fyra stödcentra i Stockholms stad år 2005

Brottstyp	Antal	Procent
Misshandel, inkl försök till/grov	168	38
Rån, inkl försök till/grov	96	21
Olaga hot	69	15
Övergrepp i rättssak	25	6
Ofredande/Sexuellt ofredande	24	6
Våldtäkt, inkl försök till	19	4
Annat*)	19	4
Stöld	16	4
Mord/Dråp inkl försök	6	1
Olaga frihetsberövande/Olaga tvång	6	1
Totalt	448	100

*) I ”annat” ingår trafikbrott, vållande till kroppsskada, olaga diskriminering, barnpornografibrott, skadegörelse, utpressning, grov kvinnofridskränkning, sexuellt utnyttjande, bedrägeri/urkundsförfalskning. Dessa brottstyper utgör vardera mindre än 4 till antalet.

Källa: Stockholms stad 2006, tabell 5

⁶ Brottsrubriceringen bygger på en sammanställning från Stockholms stad, som i sin tur baseras på de fyra olika stödcentras egna noteringar, men alla brott har inte blivit polisanmälda. Brottsrubriceringen kan också ha förändrats från anmälningstillfället. I några fall har en ungdom utsatts för flera brott och genomsnitt har varje ungdom utsatts för 1,4 brott (vittnen undantagna) (Stockholms stad 2006). De unga som ingår i denna studie har utsatts för brott 2004. Det finns dock ingen anledning att tro att brottstyperna och åldersfördelningen inom verksamheten förändrats på ett markant sätt från år 2004 till 2005.

4. Metod och material

I denna utvärdering är det ungdomarnas egna uppfattningar om och upplevelser av både brottets konsekvenser och stödcentrums effekter på dessa som står i fokus. Studien kan därmed ses som en aktörsorienterad utvärdering utifrån ett klient- och brukarperspektiv och som av Sandberg beskrivs så här:

Vi kan i en aktörsfokuserad utvärdering betrakta aktören som ett handlande subjekt, snarare än ett objekt som reagerar på ett av programansvariga förutbestämt sätt. Utifrån detta perspektiv kan vi betrakta det som att det är en given aktörs situation, uppfattning kring åtgärden, handlingsmöjligheter samt val som i slutändan leder till olika effekter (Sandberg 2005:283).

Utgångspunkten för undersökningen är således att ungdomarna är experter på sitt eget offerskap och därigenom är de som har bäst kunskap om på vilka sätt de drabbats (Burcar 2005). Även om det i det offentliga samtalet talas om brottsoffer som en homogen grupp och som kännetecknas av liknande reaktioner på det brott de utsatts för, omfattar beteckningen brottsoffer en mycket heterogen grupp (Lindgren 2004:73). Det varierar också hur individer hanterar sin brottsutsatthet och i vilken grad de behöver hjälp från samhällets myndigheter och andra organisationer (Dahlbäck 1988). Det är därför värdefullt att få ungdomarnas egna synpunkter på verksamheten genom att de får uttala sig om Stödcentrum kunnat hjälpa eller lindra de negativa konsekvenser brottet inneburit för dem.

Tillvägagångssätt, urvalskriterier och bortfall

Undersökningen bygger på telefonintervjuer med 15 unga, 15-23 år, som utsatts för brott och deltagit i ett Stödcentrum i Stockholms län. Nedan beskrivs tillvägagångssättet för undersökningen.

Vi bad personal inom Stödcentrum att ta fram uppgifter om samtliga individer som besökt Stödcentrum år 2004 p.g.a. att de utsatts för brott samma år. Detta år skulle de också för första gången ha besökt Stödcentrum. Ungdomarna skulle dessutom ha avslutat kontakten med Stödcentrum för att kunna ha perspektiv på verksamheten och dess effekter.

Totalt 62 ungdomar visade sig ha haft kontakt med Stödcentrum enligt personalen. Av dessa sorterades 37 personer bort eftersom det senare framkom att de utsatts för brott 2003 eller tidigare, var för unga (under 14 år) vid brottstillfället eller hade utsatts för sexualbrott. Ytterligare någon togs bort för att denne flyttat utomlands.

Eftersom minnet är en stor felkälla vid retrospektiva frågeundersökningar som denna önskade vi att respondenterna utsatts för brott år 2004 för att kunna redogöra för brottshändelsens konsekvenser och ge en uppfattning om Stödcentrum utan att det gått alltför långt tid.

Anledningen till att sexualbrott exkluderats inom ramen för undersökningen är att sådana brott har en särskild problematik, omfattas av speciell lagstiftning osv., även om kränkningen kan vara lika stark för våld både med och utan sexuella inslag.⁷ Telefonintervjuer medför också att man saknar kontroll över intervjusituationens miljö och den aktuella situationen för ungdomen under intervjun. Dessutom ville vi att de brott de unga utsatts för skulle vara av homogen karaktär.

De barn som var yngre än 14 år vid brottstillfället omfattas inte heller av denna studie. Detta av dels praktiska skäl, dels var enkätfrågorna anpassade till ungdomar. Det kan bli komplicerat att intervjua barn då föräldrarnas samtycke är brukligt att inhämta för denna grupp. Föräldrarna borde kanske även vara med under intervjun. Dessutom är majoriteten av de ungdomar som besöker de stödcentra som finns i Stockholms stad enligt uppgift mellan 15-18 år (Stockholms stad 2006). Följande tabell visar det första bortfallets fördelning ur ursprungspopulationen:

⁷ En ungdom visade sig under intervjun dock ha utsatts för sexuellt ofredande. Denne ingår ändå i studien då brottet inte ansågs som grovt.

Tabell 3a

Bortfallstabell. Anledningar till exkludering av unga i studien. (Antal)

Antal besökande till Stödcentrum 2004 N=62

Utsatta för brott 2003 eller tidigare*)	26
Yngre än 14 år vid brottstillfället	3
Utsatta för sexualbrott	7
Flyttat från Sverige	1
<i>Bortfall</i>	37
Totalt kvarvarande	25

*) 5 av dessa hade blivit utsatta för sexualbrott

Totalt 25 unga kom att svara mot de kriterier som satts upp för att ingå i studien, dvs. vara minst 14 år vid brottstillfället och ej utsatta för sexualbrott samt ha utsatts för brott och besökt Stödcentrum för första gången år 2004 och ha avslutat kontakten. De kontaktades sedan på telefon av personal från Stödcentrum med förfrågan om att intervjuas, varav 17 tackade ja. En ungdom gick inte att få kontakt med och av de sju som tackade nej angav fyra en motivering till att avböja: En av de ungas mamma ville inte att sonen skulle vara med "nej, det blir jobbigt för honom", medan de resterande tre unga som avböjde medverkan angav anledningarna "vill helst glömma", "vill inte riva upp" och "vill inte prata om det som hänt".

Tabell 3b

Bortfallstabell. Anledningar till exkludering av unga i studien. (Antal)

Tillfrågades av Stödcentrum om att delta i intervjuundersökningen n=25

Tackade nej	7
Gick ej att nå	1
<i>Bortfall</i>	8
Totalt kvarvarande	17

Vi fick därefter förnamnen på dessa samt deras telefonnummer och ringde upp samtliga 17 som tackat ja till intervju. Vi fick tag på alla ungdomar utom en efter ett antal

återuppringningar. En av ungdomarna visade sig under intervjuens gång inte ha besökt Stödcentrum.⁸

Det återstod sålunda 15 ungdomar, 11 pojkar och 4 flickor i åldrarna 15-23 år som kom att ingå i studien.

Intervjuerna och enkätfrågorna

De unga intervjuades sedan på telefon baserad på en standardiserad frågeenkät. (Enkäten finns i en bilaga.). Intervjuerna genomfördes under våren 2006 av en uppsatsstudent. Intervjuerna tog i genomsnitt ungefär 35-45 minuter och ägde rum på Kriminologiska institutionen och från intervjuarens hem. Enkätsvaren kodades därefter i statistikprogrammet SPSS sommaren samma år.

Intervjuerna byggde på en standardiserad enkät med i huvudsak fasta svarsalternativ. Det fanns dock utrymme för kommentarer i enkäten vid några frågor där intervjuaren kunde nedteckna en vidareutveckling av svaren, tydliggöranden eller någon annan kommentar från respondenten.

Telefonintervjuer där enkäter av detta slag används bör inte utformas på samma sätt som postenkäter eftersom sättet att besvara dem och kontexten skiljer sig åt.⁹ Vid telefonintervju bör både frågor och svarsalternativ vara färre än vid både besöksintervju och postenkät samt ha ett enklare och mer kortfattat innehåll (Wärneryd 1993). Man får vid telefonintervjuer med fasta svarsalternativ därför dra ihop och därmed också reducera svarsalternativen. Det betyder att för svar som uttrycker osäkerhet,

⁸ Intervjun med den som visade sig ej ha besökt Stödcentrum genomfördes dock till slut, dvs. avbröts inte p.g.a. detta. Ytterligare en av ungdomarna visade sig även vara gärningsman under intervjun. Denne tycktes under intervjun ha en händelse i huvudet där denne åtalats i en rättegång, men hade deltagit i Stödcentrum som brottsoffer. Denna ungdom mindes inte särskilt mycket av sina erfarenheter från Stödcentrum, men ingår ändå i studien.

⁹ Postenkäter ifylls ofta hemma och respondenten kan läsa igenom alla frågor innan denne svarar samt disponerar denne tiden som den behagar under ifyllandet. Telefonintervju baserad på enkätfrågor medger inte samma frihet och här krävs också hög koncentration under hela den korta tid som intervjun pågår, vilket dessutom kan medföra slentrianmässiga eller stresspåverkade svar.

handlar om tveksamheter eller då respondenten inte har någon åsikt, t.ex. ”vet inte”, ”minns inte”, ”ingen uppfattning” samt ”kanske”, ”ibland”, ”lite” utgör en kategori (beroende på frågan). Vi har sedan utifrån vad respondenten svarat ställt relevant följdfråga. Reducering av svarsalternativ gäller även graderingar av intensitet på somliga frågor t.ex. hur man uppfattat brottets allvarlighet eller vad man anser om Stödcentrums effekt på någon konsekvens av brottet. Här har vi alltså inte använt oss av några attitydskalor som ”mycket stor effekt” ”ganska stor effekt” ”liten effekt” ”ingen effekt” eller liknande eftersom frågorna anpassats till enkätfrågor ställda i telefonintervjuer.

Inledningsvis tillfrågades de unga om sin familjesituation. Det användes ett antal indikationsmått på graden av föräldraanknytning genom frågor som handlade om föräldratillsyn och föräldrakontakt. Dessa sistnämnda frågor är hämtade från en omfattande nationell självrapporteringsundersökning av Ring riktad till skolelever i årskurs nio om utsatthet för och egen brottslighet (Ring 1999; BRÅ 2000a). De har dock anpassats till att frågorna här ställts på telefon, vilket betyder att svarsalternativen reducerats.

Frågorna som därefter ställdes till ungdomarna tog dels upp konsekvenser som kan bli följden av att ha drabbats av brott, såväl praktiska, sociala, ekonomiska som psykiska, och som Stödcentrums verksamhet säger sig vilja lindra eller hjälpa till med. Vidare tillfrågades de om sin syn på polisen samt ifall tilltro till föräldrar, vuxna i allmänhet, kamrater m.fl. ökat eller minskat på ett sätt som kan sättas i samband med brottet. Dels tillfrågades de genom följdfrågor om de ansåg att Stödcentrum påverkat brottets konsekvenser. De frågor som avser hur de kan ha drabbats av brott baserades dels på tidigare forskning om på vilka sätt brottsoffer kan drabbas, dels på beskrivningar i Socialstyrelsens rapport (2005) och Stödcentrums informationsbroschyr (Stockholms stad utan år).

Vi har förstås försökt formulera så lättförståeliga frågor som möjligt och intervjuaren har också muntligen kunnat formulera dem fritt och inte alltid läsa innantill. Vi har också försökt få med så mycket information som möjligt genom att ha utrymme för anteckningar för att bilda oss en uppfattning om ungdomarnas erfarenhet och syn både på sitt offerskap och på Stödcentrum.

Studiens begränsningar

Då frågeundersökningar av den här typen görs kan man inte vara säker på att respondenterna alltid svarar uppriktigt. Undersökningens validitet, dvs. svaret på om Stödcentrum har påverkat de skadeverkningar som brottet gett upphov till det bättre beror helt och hållet på att ungdomarna svarar uppriktigt, att de minns brottet och dess efterspel någorlunda ordentligt, att de förstått frågorna korrekt och att de inte känner sig hämmade av att de bör tycka på ett speciellt sätt.

Minnesfel är som sagt ett vanligt problem i frågeundersökningar. I denna retrospektiva studie ombads ungdomarna erinra sig en brotts handling som inträffade minst 1 år efter frågetillfället. De viktigaste minnesfelen som kan påverka resultatet är de som kan ge sig till känna när det gäller hur mycket man kommer ihåg kring handlingen och omständigheter kring denna som t.ex. polisens bemötande. Forskningen visar å ena sidan att ovanliga och traumatiska handlinger minns folk tydligare än mer vardagligare incidenter. Å andra sidan kan ovanliga och starkt obehagliga handlinger ibland medföra minnesförlust (Wärneryd 1993). Genomgående bör läsaren ha i åtanke att ungdomen kan ha svårt att minnas alla omständigheter kring brottet och dess konsekvenser. Även om vi konkretiserat konsekvenser genom exemplifieringar, t.ex. om och på vilket sätt man drabbats psykiskt/fysiskt och då nämnt sådant som oro och sömnsvårigheter och uttryckligen frågat om skador etc. har några respondenter ibland svarat nej på detta. Senare under intervjun i ett annat frågesammanhang har det hänt att man erinrat sig någon effekt man inte tänkt på när tidigare frågor ställts. På så sätt kan konsekvenser av brottet fångas upp i alla fall, men detta behöver inte gälla samtliga respondenter och alla konsekvenser. Med andra ord kan somliga respondenter ha glömt eller inte kommit att tänka på vissa konsekvenser vilka således inte kommit till vår kännedom. På så sätt kan inte heller Stödcentrums effekt på dessa konsekvenser belysas.

Fördelen med telefonintervjuer jämfört med besöksintervju och postenkäter är att de skapar något mindre intervjuareffekter och mindre problem med andras närvaro under utfrågningen. En annan fördel jämfört med postenkät är att intervjuaren hör om respondenten ändrar sig och också kan notera känslouttryckningar. En postenkät medger inga sådana eller andra nyanser i röster och svar. Nackdelen med telefonintervjuer är att

de är mindre flexibla än besöksintervjuer, att intervjuaren är tämligen anonym, att ett begränsat antal frågor kan ställas, att öppna svar är svårare att ta till sig, att det finns risk för tvära kast då man måste byta frågeområde och inte kan gå fram stegvis på samma sätt som under besöksintervjuer samt att det finns ett högre mått av situationspress mot snabba, ibland ytliga, ej genomtänkta svar (Wärneryd 1993). En möjlig felkälla här gäller betydelsen av i vilken ordning frågorna ställs (den interna kontexten) och hur det påverkar svaren. Detta kontextproblem med frågeordningseffekter gäller främst attitydfrågor i postenkäter men är även relevant för denna studie. Inom metodforskning har betydelsen och graden av betydelse av frågeordningen för olika ämnen varit svår att klargöra och kontrollera. Samtidigt menar de flesta forskare att den spelar roll (Wärneryd 1993).¹⁰ I denna studie har vi för det mesta börjat ett frågeblock med renodlade faktafrågor varpå den unges uppfattning om Stödcentrums effekter sedan efterfrågats. Respondenten kan dock gissa sig till följdfrågan, särskilt om – som i denna enkät – samma typ av följdfråga upprepas flera gånger efter varandra.¹¹ Därigenom kan man få en s.k. halo-effekt som innebär att respondenten följer ett fastlagt svarsmönster genom att denne ger samma svar varje gång, s.a.s. av bara farten. Dessutom kan denna effekt aktualiseras när intervjuaren går över till ett nytt frågeblock eller ämne genom att respondenten då använder den föregående tidigare referensramen. Därför är det viktigt att använda förmedlande eller sammanbindande text, som läses upp eller sägs här, då man går över från ett frågeområde till ett annat (Wärneryd 1993:91).

Två provintervjuer med två ungdomar gjordes innan själva undersökningen igångsattes. De som då intervjuades var en flicka och en pojke som besökt ett annat stödcentrum än det som denna undersökning omfattar. Därefter modifierades enkäten något. Dels togs ett antal frågor bort som handlade om känslomässiga och psykiska konsekvenser av brottet eftersom båda ungdomarna tyckte denna del var något tjatig. Frågebatteriet som rörde sådana aspekter av offerskap reducerades alltså något.

Dels ledde provintervjuerna till att en följdfråga lades till som utgjordes av *på vilket sätt* Stödcentrum påverkat någon negativ konsekvens av brottet. Denna följdfråga

¹⁰ Enkla konkreta frågor är mindre utsatta för detta problem än frågor av mer abstrakt karaktär.

¹¹ Detta till skillnad från postenkäter där ju respondenten kan läsa igenom hela enkäten och på så sätt få ett helhetsintryck av frågornas följd.

medförde dock ett stort internt bortfall då många inte kunde svara på frågan, varför den har utgått i svarsredovisningen.

Ett annat frågeblock som inte fungerade särskilt bra handlade om medling. Det blev här ett ganska stort bortfall då flera unga inte kunde svara på frågorna eller inte hade någon åsikt. Denna del har därför utgått i resultatredovisningen.¹²

Ytterligare en del av studien rörde ungdomarnas kriminalpolitiska uppfattning och om den påverkats av att de utsatts för brott. Denna aspekt handlar inte direkt om Stödcentrum och dess effekter även om detta frågeblock har viss relevans för Stödcentrums verksamhet. Detta eftersom det finns ett antagande inom Stödcentrum att unga brottsoffer blir frustrerade av att inte gärningsmannen åker fast och/eller straffas. Även om dessa frågor fungerade bra har denna del tagits bort från redovisningen av undersökningsresultaten av bl.a. tidsskäl.

En annan aspekt rör urvalet. Det var personal inom det aktuella stödcentrat som först kontaktade ungdomarna för att höra om de ville intervjuas. Ur etisk synpunkt tycktes detta vara nödvändigt då de unga vänder sig anonymt till stödcentrum. Ur metodologisk vinkel finns det dock några problem med detta tillvägagångssätt. För det första kan de unga känna sig manade att beskriva Stödcentrum i mer positiva termer än vad de egentligen tycker genom en form av bundenhet till Stödcentrums verksamhet eller/och personal. Detta trots att samtliga inte längre hade kontakt med Stödcentrum genom att besöka det. Den person som ungdomarna träffat var också den person som, tillsammans med en kollega, kontaktade ungdomarna för att höra om de vill delta i denna undersökning. Åsikter om den aktuella personalens individuella egenskaper, förhållningssätt till dem osv. skulle då ytterligare kunna medföra att de unga antingen överdriver eller förminskar Stödcentrums inverkan. De flesta ungdomar nämnde personalens namn då de tillfrågades om vad de gjorde på stödcentrat, men i övrigt var denna personifiering av verksamheten inte särskilt framträdande under intervjuerna. Eftersom vi ställt konkreta frågor om vilka konsekvenser brottet inneburit för dem och därefter direkta följdfrågor om de anser att Stödcentrum påverkat dessa konsekvenser är

¹² Anledningen till att frågor om medling ställdes var att utvärderingens uppdragsgivare önskade detta och som tidigare nämnts kallas Stödcentrum också formellt för *Stödcentrum – unga brottsoffer och medling*.

risken ganska liten att de förskönat eller överdrivit stödcentrums effekt. Vi har också bakat in frågor som ska ge möjlighet för kritik mot Stödcentrum.

För det andra finns alltid risken att den organisation eller verksamhet som skall utvärderas sorterar bort vissa för undersökningen relevanta personer. Man kan alltså välja, omedvetet eller medvetet, att lyfta fram de ungdomar som man tror är positiva till verksamheten. Det kan t.ex. ha funnits ungdomar som var kritiska till Stödcentrum som personalen på Stödcentrum undvikit att kontakta eller liknande.¹³ Vår bedömning är dock inte att personalen förfarit på detta sätt. Tvärtom tycktes de ha ett genuint intresse av att få veta vad några av de ungdomar som de mött genom åren har för uppfattning om Stödcentrum, dvs. den verksamhet de bedriver och representerar.

Etik, genus och etnicitet

Ungdomarnas deltagande bygger på informerat samtycke, dvs. de ska frivilligt och uttryckligen ha tackat ja till att intervjuas av oss. När vi kontaktade dem som tackat ja via Stödcentrum tillfrågades de först om det stämde att de tackat ja till att delta i undersökningen. De informerades därefter om att de svarade anonymt och att det inte skulle framgå i texten vilken ungdom som sagt vad samt att inga detaljer skulle beskrivas på ett sätt som kunde identifiera dem. Vi har t.ex. undvikit att specificera vilken kroppsdel som blivit skadad vid misshandel. De informerades också om att de kunde avbryta intervjun när de ville samt att det gick bra om de behövde ha någon anhörig vid sin sida som stöd under intervjun. De tillfrågades även om de ville ta del av det färdiga resultatet samt erbjöds de en biobiljett för sin medverkan. Utvärderingen i sin helhet, och som inkluderade en registerstudie om ungdomar begått brott, har också godkänts av den regionala etikprövningsnämnden i Stockholm.

¹³ Vi har dock inte kunnat ha någon kontroll över bortfallet. Eftersom de unga offren inte aktualiseras formellt inom socialtjänsten, till vilken Stödcentrum hör, kunde vi inte få tillgång till akter eller liknande över ungdomarna då sådana inte upprättas.

En enkätfråga som kan uppfattas som känslig är den som handlar om man blivit utsatt som ”svensk” eller ”invandrare” av en ”invandrare” eller ”svensk”. Det gäller kanske särskilt invandrarungdom som kan känna sig som en del av en stämplad grupp kriminella. I en projektansökan om medel till denna studie sägs att hälften av dem som kommer till det aktuella Stödcentrat är utlandsfödda. Denna fråga introducerades genom att det hänvisades till medieuppgifter där det påstås att svenska ungdomar rånas på tillhörigheter av invandrarungdom. Frågan ställdes därför att det i Stödcentrums broschyr beskrivits som vanligt att ungdomar med invandrarbakgrund rånar svenska ungdomar, vilket ses som en grogrund för att rasism ökar bland svenska ungdomar (Stockholms stad, utan år; BRÅ 2000b).

En annan fråga som uppfattades som känslig av några av ungdomarna gällde vilka känslor brottsutsattheten gett upphov till. Då de flesta deltagande ungdomarna var killar uppfattade intervjuaren det som att det var lite ”skämmigt” och pinsamt för några av dem att svara jakande på att man känt sig kränkt, rädd eller förnedrad. Dock var det inte så genant att man avstod från att svara eller inte ville kännas vid detta, eftersom många svarade att brottet väckt känslor av olika slag. I Stödcentrums informationsbroschyr kan man också läsa att författarnas erfarenhet är att pojkar oftare har ”svårare än flickor att prata om känsloladdade händelser” (Stockholms stad, utan år, s. 20). Detta är troligtvis kopplat till kulturella föreställningar och samhällliga normer om hur pojkar och män ska bete sig och vilka typer av känslor som är legitima att uttrycka (Burcar 2005).

5. Resultat

Nedan redovisas studiens resultat. Inledningsvis redogörs för några bakgrundsfaktorer kring ungdomarna som föräldrakontakt och skoltrivsel samt vilka brott man utsatts för och eventuell egen brottslighet. Sedan beskrivs hur ungdomarna kom i kontakt med Stödcentrum, hur många gånger de besökt det och vad de gjorde när de var där. Detta avsnitt utgörs alltså av faktafrågor kring deras kontakt och deltagande i verksamheten och tar inte upp Stödcentrums effekter. Därefter redogörs för erfarenheter och uppfattning av polisens bemötande. I nästföljande avsnitt beskrivs vilka konsekvenser brottet medfört för dem. Ungdomarnas uppfattning om Stödcentrum medverkat till att lindra dessa eller på annat påverkat dessa konsekvenser till det bättre belyses även detta avsnitt.

Ungdomarnas bakgrund och brottshändelsen

Av de 15 ungdomarna var 11 pojkar och fyra flickor. De flesta (9) gick på gymnasiet, resterande gick antingen i grundskolan eller arbetade (utom en som var arbetsökande). De flesta trivdes i skolan eller med sitt arbete. Två hade flyttat hemifrån och ungefär hälften bodde med ensamstående föräldrar (oftast mamman).

På frågor om föräldratillsyn och föräldrakontakt hade de flesta vad som får betecknas som mycket god föräldraanknytning. De frågor som ställdes här rörde dels om man brukar kommer överens med sin mamma och/eller pappa och om man tycker att man brukar kunna prata med dem om t.ex. problem samt hur ofta man gjorde något tillsammans med sin familj (föräldrakontakt). Dels rörde det frågor om föräldrar brukade känna till vilka personer man umgicks med och var man befann sig under kvällstid utanför hemmet samt om man var tvungen att komma hem en viss tid på kvällen (föräldratillsyn). De flesta kom bra överens (13) och kunde prata med framförallt mamman (11). Av de sex som bodde endast med mamma sa samtliga att de alltid eller oftast kom bra överens med mamman och nästan samtliga kunde prata med mamman om allt eller nästan allt, t.ex. problem.

Ungefär hälften (7) brukade göra något tillsammans med sin familj, t.ex. gå på bio, hälsa på släkt och vänner etc. minst en gång i månaden. Få behövde komma hem en viss tid på kvällen.¹⁴

De brott man utsatts för var vanligtvis misshandel (11 personer), varav sex var ”rena” misshandelsfall medan resterande fem utsatts för misshandel tillsammans med ett eller flera andra brott, ofta olaga hot. Fyra hade utsatts för personrån (varav en samtidigt utsatts för misshandel). En av de femton ungdomarna hade utsatts för sexuellt ofredande.¹⁵ De flesta (11 personer) uppfattade brottet/en som allvarligt eller mycket allvarligt. Sju ungdomar uppgav sig ha gjort motstånd av något slag vid brottstillfället. Exempel som gavs av några ungdomar på detta motstånd var ”värjde med handen” och ”försökte stå på mig”. Ytterligare en av ungdomarna beskrev det som att denne slutade göra motstånd ”när kniv kom fram”.

Något färre än hälften hade utsatts dagtid (6 personer) medan resten utsatts under kvälls- eller nattetid. Tio personer hade utsatts av person/er med invandrarbakgrund och var själva enligt egen utsago svenska. Få (3) hade dock ändrat sin uppfattning om invandrare till det sämre pga. brottshändelsen. För knappt hälften (7) var gärningsmannen/männen helt okänd/a, medan resterande var bekant med gärningsman på något sätt (5) eller visste vilka gärningsmannan/männen var utan att direkt känna dem (3 personer).

Vi frågade också om ungdomarna utsatts för något mer brott och om de själva begått något brott efter att de deltagit i Stödcentrum. Fyra av ungdomarna hade utsatts för ännu ett brott efter att de deltagit i Stödcentrum (blottning, misshandel (2 personer) och personrån). En tredjedel av ungdomarna hade begått brott själva. En ungdom hade gjort sig skyldig till misshandel, en annan till våld mot tjänsteman, två uppgav snatteri/stöld och en ungdom hade olovligen köpt öl.

¹⁴ Att få behövde komma hem en viss tid på kvällen kan ha att göra med ungdomarnas ålder då de flesta var 18 år eller äldre då de intervjuades.

¹⁵ Klassificeras antingen personrån eller misshandel som huvudbrott var det nästan samtliga, 14 ungdomar, som utsatts för dessa två brottstyper. De brottskombinationer som uppgavs av ungdomarna

Kontakten med Stödcentrum

Eftersom Stödcentrum är en relativt ny oetablerad verksamhet tillfrågades ungdomarna om hur de fått kännedom om att Stödcentrum fanns samt frågade vi om hur de kom i kontakt med Stödcentrum.

Information om att Stödcentrum fanns hade främst kommit från polisen (6) eller Stödcentrum (4). En uppgav sig fått information genom båda. Någon hade fått information via socialtjänsten och några (3) hade hört om Stödcentrum genom bekanta eller familjemedlemmar. Kontakten med Stödcentrum initierades enligt ungdomarna i de flesta fall av Stödcentrum själv genom brev eller telefon (9). För två av ungdomarna hade kontakten initierats av föräldrarna. En hade själv kontaktat Stödcentrum och tre kom inte ihåg hur man kom i kontakt med Stödcentrum. De flesta gick dit av helt egen vilja (9). Några (5) övertygades eller övertalades dock av föräldrar eller av Stödcentrum att gå dit. Tre av dessa fem angav en blandning av egen vilja och övertalning. Endast en ungdom kände sig tvingad att gå dit.

De flesta (10) besökte Stödcentrum mindre än en månad efter brottshändelsen och de flesta tyckte också att besöket låg bra i tiden, dvs. de tyckte sig inte velat ha vänta eller komma tidigare efter brottet. Dock ville tre ungdomar ha velat besöka Stödcentrum i närmare anslutning till brottshändelsen. De flesta (10) hade med sig någon vid första besöket, men gick själva till Stödcentrum i fortsättningen. Ingen av ungdomarna besökte längre Stödcentrum, vilket också var ett kriterium vi hade för att de skulle ingå i undersökningen. Fler än hälften (9 ungdomar) hade besökt Stödcentrum mer än 4 gånger, somliga (3 ungdomar) upp till 7 gånger eller mer.

Stödcentrums verksamhet syftar till att hjälpa den unge att berätta om brottet och gärna också skriva ner händelsen. Samtliga uppgav att de hade *pratat* då de besökt Stödcentrum. Många sade sig också, på en fråga om vad som var bra eller det bästa med Stödcentrum, att just det att få prata var det som var av godo. T.ex. ”bra att prata”, ”hjälper alltid att prata” ”komma och prata och få hjälp” ”prata om allt, inte bara

rörde sig om totalt åtta brottstyper vilka, förutom misshandel, personrån och sexuellt ofredande, var stöld, olaga hot, förtal, ofredande samt överträdelse av besöksförbud.

brottet” och att det var bra att prata med ”utomstående och få förståelse”. Någon sa dock att ”det var mest hon som frågade”, dvs. att personalen inom Stödcentrum hade frågat ungdomen om saker. Ingen, utom en ungdom som hade skrivit om brottet, sa sig ha tecknat (ritat) eller skrivit om brottshändelsen. Däremot hade tre ungdomar tittat på film.¹⁶ Fyra sa att de fått information om rättsprocessen när de tillfrågades om vad de gjorde på Stödcentrum. På en senare fråga som ställdes till de sex som deltagit som målsägare i en rättegång p.g.a. de brott de utsatts för svarade dock samtliga sex att de fått information av Stödcentrum om hur en rättegång går till (se vidare nedan).

Erfarenhet av polisen och övriga rättsväsendet

Polisen

Samtliga hade haft kontakt med polisen med anledning av det brott de utsatts för. Sju hade själva polisanmält händelsen. I de övriga fall hade polisanmälan gjorts av anhörig/kamrat (4) eller skolan (2). För en av ungdomarna var det en polis i närheten som bevittnade och rapporterade händelsen och en annan kom inte ihåg vem som först kontaktade polisen.¹⁷

I BRÅ:s studie av ungdomsrån var fler än hälften (60 procent) av de 200 ungdomar som utsatts för rån, och som anmält brottet till polisen, nöjda med deras bemötande i samband med anmälan eller den första kontakten. Endast 15 procent uppgav sig vara missnöjda med polisen. Någon följdfråga om hur ungdomarna upplevde den fortsatta hanteringen ställdes dock inte av BRÅ (2000b). Även i Dahlbäcks studie var en klar majoritet offer nöjda med polisen mätt genom frågor om de blivit korrekt bemötta av polisen och att de inte känt sig osäkra eller obehagliga till mods (Dahlbäck 1988). I intervjustudien av Burcar (2005) med de unga männen sade sig ingen vara uttryckligen besviken på polisen. Flera förmedlade ändå indirekt en negativ bild av polisen.

¹⁶ Filmen handlade troligtvis om rättegångar enligt uppgift från personal på Stödcentrum.

¹⁷ Det handlade inte om ovilja att själv polisanmäla brottet utan hade med omständigheter kring själva brottshändelsen att göra.

En majoritet (13) i denna undersökning tyckte polisens bemötande var bra vid den första kontakten. I den fortsatta kontakten med polisen hade dock denna positiva attityd förändrats till det sämre hos flera av ungdomarna. Endast åtta svarade ja på frågan om de var nöjda med polisen i den fortsatta ärendehantering, medan sju svarade nej (en hade ingen uppfattning). Negativa kommentarer om polisen beträffande det egna ärendet här var exempelvis ”dålig attityd”, ”slöa” och ”fick själv ringa och fråga om utredningen”. (Se även nedan om tilltro till polisen.). Tidigare forskning visar också att brottsoffer i allmänhet har en positiv inställning till polisen från början men att den förändras i negativ riktning beträffande polisens hantering av det egna ärendet (Shapland 1986; Lindgren 1996).

Forskning visar vidare att brottsoffer ofta har behov av att få information om polisutredningen i det egna ärendet (Lindgren 2004). Stödcentrum syftar till att ge ungdomarna information genom att hålla kontakt med polisen för att kunna svara på frågor från den unge kring utredningen. Hälften av ungdomarna uppgav sig ha fått information av polisen i det egna ärendet och ungefär hälften hade inte fått någon information. Endast en ungdom sade sig uttryckligen vara nöjd med polisens information. Stödcentrum hade här en viktig uppgift att fylla för ungdomarna eftersom nio av ungdomarna sade sig ha fått information om polisutredningen genom Stödcentrum. Tre mindes inte eller sade sig kanske ha fått information, medan fyra svarade att de inte fått information om polisutredningen via Stödcentrum. Samtliga som sa sig ha fått information av Stödcentrum - utom en som tyckte att informationen var otillräcklig - var nöjda med Stödcentrums information om polisutredningen i det egna ärendet.

Stödcentrum syftar till att fler ungdomar ska polisanmäla brott. På frågan om de unga tyckte det var viktigt att polisanmäla brott svarade samtliga ja utom en. Samtidigt var det några som hyste skepsis till att polisanmäla. Det framkom i de kommentarer som gavs i samband med att de svarade på denna fråga. Exempelvis menade en ungdom att polisanmäla ”gynnar inte en själv, ingen mening”. En annan kopplade ihop polisanmälan med rättegången han varit med om och sa att det var ”jobbigt med rättegång, leder ingenstans” och ytterligare en menade sig inte ha ”förtroende för polisen”. Samtliga utom två skulle dock polisanmäla händelsen om de utsattes för ett liknande brott igen. Här vet vi inte om Stödcentrum inverkat på ungdomarnas

anmälningsbenägenhet eftersom inga frågor ställdes om detta. Däremot framgår klart att så gott som samtliga såg polisanmälan som viktig.

Rättegång

För mindre än hälften (6) hade brottet resulterat i väckt åtal med en efterföljande rättegångsprocess. Samtliga av dessa ungdomar, utom en, hade med sig någon närstående anhörig, bekant eller liknande under rättegången. Två av dessa fem hade dessutom med sig målsägarbiträde eller annan stödperson. Stödcentrum syftar till att ge stöd till unga i samband med rättegången och informera om denna. Samtliga ungdomar som deltagit i rättegång som målsägare hade fått information om rättegångsprocessen genom Stödcentrum.

Information om ersättning

En del av Stödcentrums insatser handlar om att informera om och hjälpa till med skadeståndsansökan och brottsskadersättning. Forskning visar också att brottsoffer har ett stort behov av att få information om hur och var man kan söka ersättning. Polisen har skyldighet att informera brottsoffer om detta (Lindgren 2004).

Samtliga¹⁸ ungdomar, utom fyra, sade sig också ha fått information om att man kan söka ekonomisk ersättning från Brottsoffermyndigheten när man utsatts för brott. Sex hade fått sådan information från Stödcentrum, en från polisen och två svarade att man fått information om att söka ersättning från både polisen och Stödcentrum. Resterande mindes inte varifrån informationen kommit eller hade fått den på annat sätt. Fem hade sökt ersättning varav fyra hade fått pengar från Brottsoffermyndigheten. Två visste/mindes inte, varken om de/deras föräldrar sökt eller hade fått några pengar. Tre svarade att Stödcentrum även hjälpt till på annat sätt med ersättningsfrågan, medan nio svarade nej på frågan om Stödcentrum hjälpt till med att söka ekonomisk ersättning (skadestånd, från försäkringsbolag eller Brottsoffermyndigheten).

¹⁸ En ungdom tillfrågades inte om han fått information eftersom dessa frågor hoppades över av intervjuaren då denne ungdom mest pratade om sig som gärningsman i en rättegång. Se vidare ovan i metodavsnittet.

Brottets konsekvenser och stödcentrums effekter

På en fråga om vad som *var det värsta med brottet* varierade svaren från att omfatta egna psykiska och/eller fysiska problem till polisens agerande. En ungdom sa att det värsta med brottet var att hon/han fick problem med en kroppsdel som blev skadad, en annan sa att det värsta var ”känslan av att veta att man skulle bli slagen” och en tredje uppgav att den förnedring man utsatts för var det värsta med brottet. Ytterligare en sa att det värsta med brottet var att polisen ”inte fick tag i gärningsmannen och att polisen inte ringde och sa att fallet var nerlagt” och en ungdom tog upp polisens ”konstiga agerande”. En annan ungdom svarade att det värsta med brottet var den efterföljande rättegången.

Samtliga 15 ungdomar sa sig ha fått stöd av sina närmaste efter brottet och hade också talat med någon närstående om brottet. Det var emellertid nästan hälften (6) som då intervjuerna genomfördes, dvs. mer än ett år efter att brottet inträffat, ännu inte kunnat ”återgå till sitt vanliga liv”. Fem av ungdomarna svarade att de kunnat återgå till sitt vanliga liv inom några månader, medan fyra gjort det inom en vecka. En ungdom uttryckte det som att ”hela livet var upp och ner” och att han/hon idag ”försöker så gott det går”. En sa: ”Jag är nästan där!” dvs. såg det som att han/hon snart skulle vara tillbaka i sitt vanliga liv. En annan tyckte sig delvis ha återgått till sitt vanliga liv, men kände av brottet p.g.a. en fysisk skada som ännu inte läkt. En fjärde ungdom sa att brottet hade ”påverkat allt, hela livet” och ytterligare en hade börjat tänka efter beträffande sitt ”eget beteende ute” och sade sig ha ”lugnat ner sig själv”. En sjätte ungdom sa att han/hon fortfarande tänkte mycket på brottet.

De konsekvenser vi sedan frågat om rörde ekonomiska, fysiska, psykiska och sociala konsekvenser av brottet, t.ex. om deras rädsla ökat efter brottet, om de minskat sina fritidsaktiviteter, om de fått koncentrations- eller sömnsvårigheter, om de börjat bära vapen eller liknande och om deras tilltro till polis och andra grupper påverkats negativt av brottet och dess efterspel. Efter varje sådan faktafråga *om* brottet över huvud taget resulterat i någon sådan konkret konsekvens har det – om det varit relevant – ställts en

följdfråga. Då har de unga explicit tillfrågats om de själva anser att Stödcentrum reducerat, lindrat eller på annat sätt påverkat den aktuella konsekvensen till det bättre.

Fysiska och materiella skador

Den vanligaste fysiska skadan var blåmärken och liknande som svullen näsa och bula i huvudet, skador som fem ungdomar drabbats av. Tre hade fått allvarliga fysiska skador. Fyra hade sökt läkare eller/och sjukhusvård. Två hade också varit hemma från skolan/sjukskriven p.g.a. brottet.

Tre hade förlorat pengar eller föremål eller fått något förstört. Tre uppgav andra typer av ekonomiska konsekvenser som att man inte fått tillbaka hela summan från försäkringsbolaget och tre uppgav andra jobbiga konsekvenser t.ex. att försäkringspremien steg.

När det gäller dessa fysiska konsekvenser ligger det i sakens natur att det knappast kan förväntas att Stödcentrum kunnat bidra till förbättringar i någon särskild hög grad. De flesta svarade också att Stödcentrum inte hade någon större påverkan på detta. Det var dock ändå en som sa sig fått hjälp med att gå till en sjukgymnast. Två ungdomar som hade fått s.k. flashbacks p.g.a. brottet hade också fått dessa lindrade genom Stödcentrum.¹⁹ En sade sig ha fått hjälp av Stödcentrum med försäkringsbolag. Att Stödcentrum vidarebefordrar ungdomarna till andra instanser vid behov, t.ex. psykolog, är något som Socialstyrelsen säger inte är helt ovanligt. Syftet med Stödcentrums verksamhet är också att slussa den unge vidare om det behövs annan hjälp. Men det tycks inte ha varit aktuellt för just de ungdomar vi intervjuat.

Rädsla, otrygghet och inskränkt rörelsefrihet

Stödcentrums verksamhet syftar till att tala med den unge om att hitta strategier för att mildra den rädsla brottet gett upphov till. Forskning visar att rädslan för att utsättas för brott varierar mellan olika grupper. Det är ett känt kriminologiskt fenomen att män

¹⁹ Flashbacks ett psykologiskt fenomen som innebär att man återupplever något som tidigare skett, ofta snabba ögonblicksbilder som "flashar" framför en, därav namnet. Detta kan uppkomma efter traumatiska upplevelser.

vanligtvis är mindre rädda än kvinnor och att yngre tenderar att vara mindre rädda än äldre. Unga män är den grupp som är minst rädda för att utsättas för brott, medan äldre kvinnor ofta är den grupp som är mest rädda. Denna rädsla behöver inte ha något samband med att faktiskt utsättas för brott som våld, personrån och hot eftersom unga män är den grupp som oftare än andra grupper utsätts för sådana brott.

Denna könsskillnad framkommer även i enkätstudien av Burcar omfattande drygt 300 gymnasieungdomar. Färre än 30 procent, 43 procent av kvinnorna och 17 procent av männen, uppgav sig vara rädda direkt efter brottet. Nästan hälften av de unga männen (45 procent) som utsatts för brott sade sig *inte* vara rädda, medan motsvarande andel för flickor som utsatts för brott var ungefär en tredjedel (32 procent) (Burcar 2005). I Dahlbäcks studie fick offren frågan om man var rädd för att utsättas för brottet/förövaren igen. Över lag sammanhängde graden av rädsla med skadans allvarlighet. Ungefär hälften av dem som utsatts för grovt våld uppgav sig vara rädda. Kvinnor tenderade dock att vara något mer rädda än män och yngre tenderade att vara mindre rädda än äldre då allvarlighetsgrad konstanthållits (Dahlbäck 1988).

På en fråga i vår undersökning om man hade blivit *mer rädd av sig* efter brottet svarade fem nej. Nio svarade ja på frågan eller att de var det ibland eller lite grann. Sex av dessa sade sig fortfarande vara rädda av sig. En svarade att han/hon varit mer rädd av sig tidigare men inte längre. Av de nio som i någon mån blivit mer rädda av sig p.g.a. brottet uppgav fyra att de trodde att Stödcentrum medverkat till att lindra eller minska deras rädsla. Av de sex som fortfarande var rädda menade fyra att Stödcentrum inte påverkat denna känsla till det bättre, medan två svarade att Stödcentrum haft en bidragande orsak till att lindra den, även om den alltså inte upphört.

Vi ställde ytterligare en fråga om rädsla som löd: *Är du idag rädd för att utsättas för brott igen p.g.a. det förra brottet/brotten?* Här svarade en majoritet (10) ja och en ibland/beror på/kanske. Två svarade att de varit rädda för att utsättas för brott tidigare men inte längre. En svarade nej/knappast/sällan och en tillfrågades inte om detta av någon anledning. Beträffande Stödcentrums effekt på rädslan att drabbas för brott igen menade bara en 1 av dessa 11 ungdomar (inkluderar den tveksamma) att Stödcentrum påverkat rädslan till det bättre. Tre svarade kanske/vet inte/lite och sju svarade att Stödcentrum inte hade haft någon påverkan på rädslan.

De flesta (10) i vår undersökning hade känt sig *oroliga eller/och otrygga* p.g.a. brottet varav sju fortfarande var det, medan tre känt sig otrygga förut men inte längre. Två svarade nej på frågan om de blivit mer otrygga eller oroliga, medan två svarade ”beror på” eller ”delvis”. Tre ansåg att Stödcentrum medverkat till att minska känslan av otrygghet, medan sex inte trodde Stödcentrum hade haft någon effekt. Fyra svarade att de inte visste eller att Stödcentrum kanske haft någon effekt på deras känsla av otrygghet. Av de tre som varit oroliga/otrygga tidigare men inte var det längre uppgav ingen att Stödcentrum hade bidragit till att de inte längre var otrygga. Av dem som fortfarande var oroliga eller otrygga menade dock två att Stödcentrum bidragit till att åtminstone lindra denna känsla, medan två svarade kanske/lite/sådär på frågan om Stödcentrum minskat känslan av otrygghet för dem.

Fler än hälften (9) hade börjat *gå andra vägar eller undvika vissa platser* p.g.a. brottet. Sju undvek fortfarande vissa platser, en hade gjort det tidigare, medan en svarade att det händer/ibland/kanske. Sex av ungdomarna menade sig alltså inte ha ändrat beteende här. Beträffande Stödcentrums påverkan menade bara två av de nio, som i mer eller mindre grad börjat undvika vissa platser eller gå andra vägar, att Stödcentrum hade påverkat deras beteende till det bättre. Den som ändrat sitt beteende här, dvs. som undvikit vissa platser tidigare men inte längre, trodde inte att Stödcentrum hade haft någon inverkan på detta.

Även på frågan om brottet resulterat i att man *inte vistats ensam utomhus* lika mycket som innan brottet inträffat var det nio som svarade nej. Fem svarade ja, varav fyra sa att det fortfarande förhöll sig så. En svarade på ett sätt som gjorde att dennes svar placerades i kategorin vet inte/kanske/ibland. Av dessa sex, som i någon mån påverkats av brottet så att de inte ville eller vågade gå ensamma utomhus lika mycket som tidigare, menade fyra att Stödcentrum inte hade haft någon positiv effekt. En tyckte att Stödcentrum påverkat detta till det sämre (oklart varför) och en av dessa sex svarade inte på frågan. Den som tidigare inte vågat vistas ensam utomhus men vågade det idag uppgav att Stödcentrum inte haft någon effekt på detta.

Beträffande *fritidsaktiviteter* sa sig 10 av de 15 ungdomarna inte ha påverkats av brottet på så sätt att de minskat dessa. Tre svarade dock att de hade dragit ner på

fritidsaktiviteter p.g.a. brottet varav två uppgav att det varit så förut men inte längre medan en sa att detta gällde fortfarande. Två ungdomars svar placerades i kategorin lite/kanske/ibland/vet inte. Av de totalt fem som minskat sina fritidsaktiviteter tyckte två att Stödcentrum påverkat detta till det bättre, medan tre svarade nej på frågan om Stödcentrum påverkat denna konsekvens.

På frågan om man upplevde det som att man fått en allmän känsla av *försiktighet eller misstänksamhet ute bland folk* svarade tolv ja och en ibland/kanske/lite. Av dessa var det nio ungdomar som fortfarande kände på det sättet, medan två sa att det varit så tidigare men inte längre. Av dessa tolv ungdomar uppgav hälften att Stödcentrum inte påverkat denna känsla. Tre sa att Stödcentrum påverkat denna konsekvens av brottet till det bättre, medan två svarade något av alternativen kanske/ibland/vet inte/lite. Av de två som varit misstänksamma tidigare men inte längre menade en att Stödcentrum bidragit till denna förbättring, medan den andra svarade nej på om Stödcentrum haft någon effekt här.

De unga fick också en fråga om *de börjat bära vapen*, t.ex. kniv *eller skydd*, t.ex. pepparspray eller vidtagit andra liknande åtgärder som exempelvis deltagit i självförsvarskurs p.g.a. brottet. De flesta (11) svarade nej på denna fråga. Tre svarade ja varav två fortfarande hade dessa skydd eller liknande. En svarade att han/hon ibland hade vidtagit någon sådan skyddsåtgärd. Av dessa fyra, dvs. inklusive den som ibland hade något vapen eller skydd med sig p.g.a. brotts handlingen, var det tre som sa att Stödcentrum inte hade påverkat detta i någon riktning, medan en svarade att Stödcentrum haft en positiv effekt i något avseende.²⁰

²⁰ Som nämnts i metodkapitlet hade vi ursprungligen ytterligare en följdfråga för dem som svarat ja på att Stödcentrum haft någon inverkan på någon av brottets skadeverkning, nämligen: "På vilket sätt (stödcentrum påverkat)?" Denna har dock tagits bort vid samtliga frågor eftersom bortfallet blev stort och för att enkäten skulle bli konsekvent i detta avseende. Det är dock olyckligt beträffande vissa frågor, som denna, där unga uppgett att Stödcentrum haft effekt till det bättre (även om det var få som uppgav att de vidtagit sådana skyddsåtgärder). Vi vet inte om "bättre effekt" avser att de fått hjälp eller rådgivning av Stödcentrum att skaffa skydd etc. eller om man tvärtom påverkats att inte göra det då det avser kniv eller dylikt.

Känslomässiga konsekvenser

Tidigare forskning visar att den vanligaste känslan brottsoffer känner efter brottet är ilska. I Burcars enkätundersökning angav 65 procent av dem som utsatts för brott att de blivit arga (Burcar 2005). Samtliga av de fjorton²¹ som tillfrågats i denna studie om känslomässiga reaktioner hade blivit *förbannade*. Samtliga fjorton hade också känt sig *kränkta* pga. brottet. Alla utom en, hade dessutom känt sig *hatiska*, *förnedrade* och blivit *chockade*.

Nästan lika många, 11 stycken, hade blivit *ledsna*, *deppiga* och *besvikna*. Tio hade blivit *förvirrade* och nästan lika många (9) hade blivit *förtvivlade*. Sex av de 14 ungdomarna uppgav sig ha *tappat fotfästet* samt sade sig *inte längre lita på eller ha förlorat förtroende* för andra människor.

Tidigare forskning visar också att det är ganska vanligt att brottsoffer utsatta för våld får psykiska problem av olika slag. I studien av Dahlbäck (1988) uppgav 61 procent av dem som drabbats av grovt våld och 43 procent av dem som drabbats av mindre grovt våld att de fått psykiska besvär som sömn- och koncentrationssvårigheter, oro, rastlöshet och depression eller nedstämdhet.

Ungefär hälften hade i denna studie drabbats av *psykiska problem* som t.ex. oro, sömn- och koncentrationssvårigheter och irritation (8) eller/och av fysiska problem som huvudvärk, magont, illamående och hjärtklappningar (7). För fem hade brottet lett till att de fått *sämre självförtroende eller självkänsla*. Mycket få ungdomar (1 respektive 2) hade känt någon *egen skuld* respektive *skam* i eller i samband med brottets inträffande.

Åtta av de tillfrågade 14 ungdomarna uppgav att Stödcentrum medverkat till att reducera någon eller några av dessa känslor. Fyra trodde inte Stödcentrum hade haft någon påverkan på dessa känslor, medan två svarade vet inte eller att Stödcentrum kanske hade haft någon positiv effekt.

Stödcentrum syftar till att ge ungdomar strategier för att hantera tankar om hat och hämnd. I Brottsförebyggande rådets självdeklarationsundersökning om ungdomsrån framgick att en klar majoritet av dem som rånats, framförallt pojkarna, kände sig hämndlystna och hatiska (BRÅ 2000b:41). I Burcars enkätstudie instämde också en majoritet (80 procent av pojkarna och 60 procent av flickorna) helt eller delvis i påståendet att ”om man blir utsatt för brott skulle man vilja hämnas på förövarna”. Detta avsåg dock samtliga unga, dvs. även de som inte utsatts för något brott. Bland dem som faktiskt utsatts för brott var det färre som nämnde hämnd. 40 procent av pojkarna och 10 procent av flickorna sade sig ha känt sig hämndlystna efter brottet.²²

11 av de 15 tillfrågade ungdomarna i denna studie hade (fått) *hämndkänslor* gentemot gärningsmannen efter brottet varav tre uppgav att hämndkänslor fortfarande fanns kvar. De flesta (7) hade haft sådana känslor tidigare men inte längre. Av dessa sju som inte längre hade kvar hämndkänslor svarade fyra att Stödcentrum medverkat till att minska dem, medan de resterande tre svarade nej på frågan om Stödcentrum haft någon effekt. Två av dem som fortfarande hade hämndkänslor tyckte att Stödcentrum påverkat känslorna till det bättre genom att de minskat eller lindrats. Totalt svarade alltså sex av de elva som hade fått hämndkänslor att Stödcentrum lindrat dessa.

Stödcentrum syftar till att de unga ska få brottet bearbetat genom främst stödsamtal om händelsen och de känslor det gett upphov till. Drygt hälften (8) tyckte sig ha fått brottet bearbetat genom Stödcentrums försorg. En sådan fråga ställdes alltså explicit och då i samband med att ungdomarna fick tala om vad de gjorde hos Stödcentrum (pratade, ritade, fick information etc.). Frågan löd *Hjälpte detta dig att bearbeta händelsen?* Tre var osäkra då de svarade kanske/vet inte och fyra svarade nej på frågan om de fått brottet bearbetat.

²¹ En ungdom tillfrågades ej om detta då intervjuaren hoppade över detta frågeblock. Det var den person som deltagit som gärningsman/åtalad i rättegång.

²² De brottstyper som nämns i enkätens text är inbrott, stöld, misshandel, hot och tvång att lämna ifrån sig pengar, cigaretter, mobiltelefoner.

Tilltro

Stödcentrum syftar till att få ungdomarna som utsatts för brott att behålla eller återfå sin tilltro till vuxen- och rättssamhället. Ett frågeblock handlade därför om brottet och dess efterspel påverkat de ungas tilltro till eller förtroende för olika samhällsgrupper, t.ex. polisen och grupper i den unges närmaste omgivning, t.ex. föräldrar.

Den första frågan rörde *polisen*. Här var det nästan hälften som svarade att tilltron minskat, medan tilltron till polisen ökat för tre av ungdomarna. För resterande fem hade tilltron inte påverkats i någon riktning. För de flesta (8) hade denna tilltro inte påverkats av Stödcentrum, medan två svarade ”kanske” eller ”vet inte” på frågan om Stödcentrum påverkat tilltron till polisen. Av de tre som sa att tilltron till polisen ökat menade ingen att Stödcentrum bidragit till detta, även om en svarade ”kanske” eller ”vet inte”.

De sex som deltagit som målsägande i en rättegång med anledning av de brott de utsattes för tillfrågades också om deras tilltro till *rättsväsendet* (jurister inom domstol och rättegångsprocessen) påverkats. Tre svarade att tilltron ökat och en ”kanske”, ”vet inte” eller ”lite grann”. Två uppgav av tilltron till rättsväsendet var oförändrad. Ingen svarade alltså att tilltron till eller förtroendet för rättsväsendets och dess representanter minskat. För de tre som uttryckligen sa att tilltron till denna del av rättsväsendet ökat svarade två ja på frågan om Stödcentrum haft någon del i detta. För dessa tycks alltså Stödcentrum haft en positiv effekt.

Beträffande frågan om de ungas tilltro till *vuxna* i största allmänhet påverkats av brottet de utsatts för och dess efterspel menade nästan samtliga (14) att den tilltron var oförändrad. För en ungdom hade tilltron eller förtroendet för vuxna ökat. Denna person menade också att Stödcentrum medverkat till detta.

Även tilltron till *egna kompisar* var för de flesta (10) oförändrad p.g.a. brottet och dess efterspel. För två hade förtroendet dock ökat, och för lika många hade det minskat. Ytterligare en svarade kanske/det beror på/lite grann eller vet inte. För de fem vars tilltro påverkats i någon riktning, inklusive den sista osäkra respondenten, menade tre

att Stödcentrum inte haft någon effekt, medan två uppgav att Stödcentrum bidragit till att den ökande tilltron till de egna kompisarna.

Offren tillfrågades också om deras tilltro till *ungdomar/jämnåriga* i största allmänhet påverkats p.g.a. brottet. Här var det närmare hälften som uppgav att tilltron till denna grupp minskat. För sex var den oförändrad och två svarade kanske/lite grann eller vet inte. För de totalt sju som sade sig ha fått minskad tilltro till ungdomar menade ingen att Stödcentrum haft någon positiv inverkan på detta. Två svarade dock kanske/lite grann/vet inte vilket kanske kan tolkas som att tilltron skulle ha varit ännu sämre om de unga inte besökt Stödcentrum.

När det gäller tilltron till *föräldrar* var den för en majoritet (11) oförändrad, medan fyra sa att tilltron till eller förtroendet för föräldrarna ökat. I denna sistnämnda grupp menade två att Stödcentrum inte hade haft någon effekt på tilltron. En uppgav att Stödcentrum hade haft effekt genom att ha bidragit till att tilliten ökat, medan en svarade kanske/lite grann/vet inte.

Andra omdömen om Stödcentrum

Tre följande frågor ställdes dessutom om vad de unga tyckte om Stödcentrum generellt: *Fanns det något dåligt med Stödcentrum? Saknade du något i Stödcentrum samt Blev du besviken på Stödcentrum?* Här var det till övervägande positiva omdömen som gavs.

Åtta av 14 ungdomar svarade nej på frågan om det fanns något dåligt med Stödcentrum. Fyra visste inte eller hade ingen åsikt. (Det interna svarsbortfallet på denna fråga var en individ.) De flesta (11) svarade nej på frågan om de saknade något i Stödcentrum. Två svarade ja och två visste inte eller hade ingen åsikt. 12 av de 15 ungdomarna hade inte blivit besvikna på Stödcentrum. Ingen sa sig uttryckligen ha blivit besviken på Stödcentrum. De resterande tre svarade istället i den kategori som kodats som vet ej/ingen uppfattning.

Den kritik som ändå framfördes var bl.a. att lokalen kunde ha legat på en bättre plats då det var en bit att ta sig dit för en av ungdomarna. Någon tyckte inte att deltagande i Stödcentrum hjälpt denne själv, men menade att verksamheten säkert kunde vara bra för vissa andra unga brottsoffer. Denne sade sig ”ta avstånd” från Stödcentrum som han uttryckte det, men menade alltså ändå att Stödcentrum kunde vara bra. Ytterligare en synpunkt var att det var jobbigt att gå dit och passa tider, medan en annan tyckte det var bra för att det inte var något tvång att gå dit. En sa att han/hon ”inte kände att Stödcentrum hjälpte” samt ”förstod inte poängen och hur det skulle kunna hjälpa”.

Det var ändå en klar majoritet (12) som ansåg att de i det stora hela fått den hjälp och det stöd de behövde genom Stödcentrum. De resterande tre svarade antingen nej på denna fråga eller (1 person) att man delvis fått den hjälp man behövde.

6. Sammanfattning, slutsatser och kommentarer

Syftet med denna undersökning har varit att få kunskap om Stödcentrum för unga brottsoffer reducerar brottets skadeverkningar för unga utsatta för brott. Den övergripande frågan har varit om unga som deltagit i Stödcentrum fått hjälp att må bättre och återgå till ett fungerande vardagsliv så att långsiktiga konsekvenser för deras liv och beteende förhindrats. Vi har därför intervjuat 15 ungdomar i åldrarna 15-23 år, 11 pojkar och fyra flickor, som besökt ett Stödcentrum i Stockholm. De fick besvara ett antal enkätfrågor på telefon om vilka konsekvenser brottet inneburit för dem och om Stödcentrum påverkat dessa till det bättre.

Resultatet visar att de flesta hade utsatts för misshandel medan några hade utsatts för personrån och en för sexuellt ofredande. Föräldrakontakten får anses som god för de flesta av ungdomarna och samtliga sade sig ha fått stöd av sina närmaste efter brottet och hade också talat med någon närstående om brottet. Efter att de deltagit i Stödcentrum hade en tredjedel själva begått brott och fyra av ungdomarna hade utsatts för ytterligare ett brott. Huruvida Stödcentrum haft någon brottsförebyggande effekt här är svårt att uttala sig om eftersom det inte finns någon kontrollgrupp att jämföra med, dvs. en grupp brottsoffer i motsvarande ålder, utsatta för liknande brott etc. och som inte besökt något stödcentrum.

De flesta ungdomarna hade blivit förbannade, känt sig kränkta och blivit chockade, ledsna, besvikna, förvirrade och förtvivlade. Nästan hälften hade tappat fotfästet och förlorat förtroende för andra människor. Stödcentrum har till uppgift att lindra psykiska eller känslomässiga konsekvenser av brottet. Drygt hälften tyckte att Stödcentrum hade haft en positiv effekt på konsekvenser av detta slag.

Stödcentrums syfte är också att lindra ungdomars rädsla. Ungefär hälften sa sig dock fortfarande vara rädda av sig, kände sig otrygga samt var rädda att utsättas för brott igen. Få hade dock börjat använda skydd som vapen, pepparspray, alarm eller liknande. Det var inte särskilt många som tyckte att Stödcentrum haft någon större effekt avseende dessa konsekvenser.

Ett viktigt syfte med Stödcentrums verksamhet är att minska de hat- och hämndkänslor brottet gett upphov till. En majoritet av ungdomarna i denna studie uppgav sig ha fått hämndkänslor mot gärningsmannen efter brottet. Av de sju som inte längre hade kvar hämndkänslor svarade fler än hälften, fyra ungdomar, att Stödcentrum medverkat till att minska dem. Även de som hade kvar hämndkänslor tyckte att Stödcentrum förbättrat dem genom att ha lindrat dem. Fler än hälften, 6 ungdomar, av de totalt elva som fått hämndkänslor, svarade att Stödcentrum lindrat dem.

Stödcentrum har också till uppgift att återupprätta eller få unga att behålla sin tilltro till samhället, vuxenvärlden och rättsväsendet. Tilltron till olika grupper och samhällsorganisationer var för en majoritet av ungdomarna dock oförändrad. Det gällde särskilt tilltron till vuxna i största allmänhet och till den unges egna föräldrar.

Polisen samt ungdomar/jämnåriga i största allmänhet var de två grupper där tilltron påverkats mest p.g.a. brottet och dess efterspel. Nära hälften uppgav av tilltron till dessa två grupper minskat. För de tre som tvärtom fått ökat förtroende för polisen menade dock ingen uttryckligen att Stödcentrum haft någon del i detta. Flera hade minskat sin tilltro till polisen över tid på ett sätt som de satt i samband med brottets efterspel.

Brottsoffers behov av information har sedan tidigare upprepade gånger framkommit inom den viktimologiska forskningen. Behovet avser bättre information om bl.a. polisutredning, den egna processen, var man kan få hjälp och stöd och skadeståndsfrågor (Lindgren 2004). Stödcentrum har bl.a. till uppgift att underlätta för ungdomarna att få information om hur polisutredningen i det egna ärendet fortskrider. Stödcentrum hade här en viktig funktion. Nästan hälften av ungdomarna i denna studie var missnöjda med polisens bemötande och information i det egna ärendet över tid. Mer än hälften av ungdomarna hade fått information av Stödcentrum om polisutredningen beträffande det egna ärendet varav så gott som samtliga dessutom var nöjda med denna information. Nästan samtliga ungdomar skulle också polisanmäla händelsen om de utsattes för ett liknande brott igen.

Tilltron hade också ökat för några av ungdomarna p.g.a. brotts handlingen och dess efterspel. Det gällde framförallt förtroendet till de egna föräldrarna som hade ökat för

fyra av ungdomarna. För två hade tilltron till de egna kompisarna ökat genom brottet och dess efterspel.

Av de sex ungdomar vars brott gått till domstol uppgav också tre uttryckligen att förtroendet för rättsväsendet ökat. Två av dessa upplevde det dessutom som att Stödcentrum hade bidragit till detta ökade förtroendet till rättsväsendet. För dem vars förtroende till övriga grupper påverkats var det dock få som menade att Stödcentrum haft någon inverkan.

Stödcentrum har till uppgift att hjälpa ungdomarna att bearbeta brottet. För många hade också Stödcentrum en terapeutisk funktion då det som sågs som mest värdefullt var att få komma och prata med någon om brottet. Det var drygt hälften som ansåg att de fått brottet bearbetat med hjälp av Stödcentrum. Nästan hälften hade dock ännu inte återgått till sitt vanliga liv trots att det gått mer än ett år sedan brottshändelsen inträffat.

Slutsatser

Även om en majoritet tyckte att de fått den hjälp de behövde av Stödcentrum är det en ganska dystert bild av de brottsutsatta ungdomarna som här har presenterats. Resultatet är sammantaget också något motsägelsefullt. Å ena sidan uppgav de flesta att de i det stora hela fått den hjälp och det stöd de behöver av Stödcentrum. Samtliga ungdomar tyckte också att de fick stöd från sina närmaste efter brottshändelsen. Å andra sidan ansåg endast drygt hälften att de fått brottet bearbetat genom Stödcentrums försorg och nästan hälften hade inte kunnat återgå till sitt vanliga liv. En slutsats som kan dras är därför hur Stödcentrum ska kunna utveckla sin verksamhet så att fler brottsutsatta ungdomar kan få brottet bearbetat och återgå till sina vanliga liv.

En bedömning är dock att Stödcentrum har haft en positiv effekt i två viktiga avseenden. Det ena gäller hämndkänslor, vilka flera ungdomar uppgav ha reducerats eller lindrats tack vara Stödcentrum. Det andra gäller utsatthet för s.k. sekundär viktigmisering, dvs. psykisk stress och andra skadeverkningar av brottet som beror på omgivningens negativa bemötande snarare än brottet i sig (Lindgren 2004). Det rör sig

här om ungdomarnas upplevelse av polisens bemötande. Stödcentrum har till uppgift att fungera som en informationslänk mellan brottsutsatta ungdomar och polisen, vilket får ses som en av dem viktigaste funktionerna som Stödcentrum har. Ungdomarna har också gett mycket positiva omdömen om Stödcentrum beträffande information om polisutredningen, medan ganska många var missnöjda med polisens information även om de från början var positivt inställda till polisen. Samtidigt kan det ifrågasättas om socialtjänsten skall fungera som en avlastning för polisen när det gäller att ge information om polisutredningar, dvs. om det inte är polisens uppgift att förbättra sin egen information om utredningen till brottsoffer. Detsamma gäller förtroendet för polisen som för flera ungdomar påverkats negativt genom brottets efterspel i och med polisens hantering av ärendet. Poliser anser att Stödcentrums verksamhet gör att ungas tilltro till polisen ökar. Men frågan är om det är socialtjänsten eller/och stödcentras uppgift att bidra till att försöka förbättra detta förtroende till polisen istället för polisen själv.

Det finns också stöd för att Stödcentrum bidragit till att de sex ungdomar som deltagit i en rättegång som målsägande fått en positiv erfarenhet och inställning till rättsväsendet. Genom att visa att samhället bryr sig om de unga brottsoffren i en sådan, troligtvis ansträngande process, slipper ungdomarna känna sig åsidosatta, ifrågasatta eller återigen kränkta, vilket på så sätt medför att Stödcentrums insatser kanske kan bidra till att ungdomarna inte drabbas av sekundär viktisering.

Avslutande kommentarer

Svensk och internationell brottsofferforskning visar att de som har ett gott socialt kapital och ett bra nätverk inte behöver samhällets stöd och hjälp då de drabbas av brott i samma utsträckning som de som saknar detta (Dahlbäck 1988; Lindgren 2004). En fråga är om Stödcentrum fångar upp de unga som har störst behov av stöd och hjälp. Som denna studie visat har de flesta ungdomar en god föräldrakontakt. Detta tycks dessutom utgöra en förutsättning för att besöka Stödcentrum, enligt Socialstyrelsens rapport.

Avslutningsvis ska några ord sägas om Stödcentrums brottsförebyggande effekt. Stödcentrum syftar ju till att förebygga att unga begår brott och att de ska utsättas för brott igen. I denna studie var ungefär hälften utsatta för främst våld och personrån av för offret helt okända förövare. Forskning visar att av dem som utsatts för brott som misshandel eller hot av obekant gärningsman, och som polisanmält brottet, återkommer en av tio till polisen med fler anmälningar inom ett år. Denna andel kan ställas i relation till att den generella risken att drabbas av misshandel av obekant gärningsman som är ungefär en halv procent. De som anmält två tidigare brott löper ännu större risk att utsättas för brott. Av dessa är det nästan var tredje drabbad som återkommer med ytterligare anmälningar inom en ettårsperiod (Carlstedt 2001).

Carlstedts forskning, liksom andra svenska och internationella studier, visar också att de som utsätts för brott själva också begår brott i högre utsträckning än andra grupper. Unga män både begår och utsätts för brott oftare än befolkningen i övrigt. Detta gäller särskilt våldsbrott. Risken för att utsättas för brott ökar om offret har varit involverad i brottsliga aktiviteter eller missbruk. Det ”typiska mordoffret” i Sverige är en socialt utslagen individ med tidigare kriminell belastning och missbruksproblem. I Rings skolenkätundersökning till niondeklassare återfanns också ett samband mellan att ha begått brott och utsatthet för brott. Av de ungdomar som inte begått brott var det sju procent som utsatts för grovt eller lindrigt våld och 19 procent som utsatts för stöld. Av dem som uppgav sig ha begått minst ett brott var det 22 procent som utsatts för våld och 34 procent som sa sig ha utsatts för stöld. De grupper som utsätts för brott och som begår brott överlappar således varandra då det är ofta är samma personer (Antilla 1974; Sparks, Genn & Todd 1977; SOU 1990:92; Baron 1997; Ring 1999; Åkerström & Sahlin 2001).

En vanlig kriminologisk förklaring till detta fenomen är den s.k. livstilsteorin (Hindelang, M., Gottfredsson, M. och Garofalo, J, 1978; Baron 1997). Den innebär att individens varierande risker för att drabbas av brott beror på vilken livsstil man har. En rad olika demografiska egenskaper och egenskaper som kön, ålder och civilstånd påverkar livsstilen som i sin tur påverkar utsattheten för brott. Livsstilen påverkar i vilken utsträckning man exponeras för platser och tider där det finns ökad risk för att utsättas för brott och i vilken utsträckning man kommer i kontakt med personer som är

benägna att begå brott. Var femte man i åldern 16-24 år rapporterade under 2000-talets början att de under en ettårsperiod utsatts för minst ett fall av hot eller våld (Häll 2004). Denna grupp är alltså också de som står för en stor del av våldsbrotten (Carlstedt 2001).

Stödcentrum påverkan på de ungas livsstil så att risken minskat för dem att begå brott eller/och att utsättas för upprepad viktimisering har inte analyserats inom ramen för denna undersökning. En analys på individnivå har inte heller gjorts när det gäller sambandet mellan de ungdomar som begått brott efter att ha deltagit i Stödcentrum och de som uppgav att de inte fått brottet bearbetat genom Stödcentrum. Materialet är för litet för att några sådana analyser ska bli meningsfulla, varför fler ungdomar bör intervjuas. Utifrån den kriminologiska teorin om livsstil är det emellertid långt ifrån en självklarhet att de som utsätts för brott av denna orsak skulle *börja* begå brott.

Referenser

Antilla, I. (1974): "Victimology – a new territory in criminology". *Scandinavian Studies in Criminology*, vol. 5. Oslo: Universitetsforlaget.

BRÅ (2000a): *Stöld, våld och droger bland pojkar och flickor i årskurs nio*, Brå-rapport 2000:17, Brottsförebyggande rådet. Stockholm: Fritzes.

BRÅ (2000b): *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm*. Brå-rapport 2000:6. Brottsförebyggande rådet. Stockholm: Fritzes.

Baron, S (1997): "Risky Lifestyles and the Link Between Offending and Victimization". *Studies on Crime and Crime Prevention*, vol 6, nr. 1, s. 53-71.

Burcar, V. (2005): *Gestaltningar av offeridentiteter. Samtal med unga män som utsatts för brott*. Lund dissertation in Sociology 68. Lund: Lunds universitet. Sociologiska institutionen.

Carlstedt, M. (2001): *Upprepad viktimisering. En studie av utsatthet för brott i Sverige*. Stockholm: Stockholms universitet. Kriminologiska institutionen.

Dahlbäck, O. (1988): "Målsägandes behov av hjälp. En enkätundersökning av personer som fallit offer för vålds- eller tillgreppsbrott", I: *Brottsoffer*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Allmänna Förlaget.

Fattah, E. (2002): "Selectivity, Inequality and Discrimination in the Treatment of Victims of Crime". Paper presenterat på *Våldets Offer – Vårt Ansvar!* Nordic Conference, Stockholm, Sweden, September 29 – October 1, 2002.

Hindelang, M., Gottfredsson, M. och Garofalo, J, (1978): *Victims of Personal crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*. Cambridge: Ballinger.

- Häll, L. (2004): *Offer för våld och egendomsbrott 1978-2002*. Rapport 104. Undersökningar om levnadsförhållanden. Stockholm: Statistiska centralbyrån
- Lindgren, M. (1996): *Polisen och brottsoffren*. Polismyndigheten i Stockholms län. PHS-rapport 1996:3. Stockholm: Polishögskolan.
- Lindgren, M. (2004): *Brottsoffer i rättsprocessen. Om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. Uppsala: Jure.
- Ljungwald, C. (2005): *Socialtjänstens ansvar för brottsoffer. Ur ett rättsvetenskapligt perspektiv*. C-uppsats. Stockholm: Stockholms universitet. Inst. för socialt arbete.
- Lurigio, A. & Resick, P. (1991): "Healing the Psychological Wounds of Criminal Victimization: Predicting Postcrime Distress and Recovery". I: Lurigio, A, Skogan, W. & Davis, R. (red.) *Victims of Crime. Problems, Policies, and Programs*. London/Newbury Park: Sage.
- Martens, P. (1998): *Brottslighet och utsatthet för brott bland personer födda i Sverige och utlandet*. BRÅ PM 1998:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Projektansökan, Stockholms stad (2005): *Utvärdering av Stödcentrum för unga brottsoffer*. Stencil.
- Ring, J. (1999): *Hem och skola, kamrater och brott*. Stockholms universitet. Kriminologiska institutionen.
- Sandberg, B. (2005): "Perspektiv på utvärdering" I: Tiby, E. & Roxell, L. (red.) *Frågor, fält och filter*. Lund: Studentlitteratur.
- SCB (2006): www.scb.se, 2006-03-09, Statistikdatabasen, Levnadsförhållanden.
- Shapland, J. (1986): "Victims and the Criminal Justice System." I: Fattah, E. (red.) *From Crime Poliscy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*. Basingstoke: Macmillan

Socialstyrelsen (2005): www.socialstyrelsen.se 2005-12- 01. Stödcentra för unga brottsoffer.

Sparks, R., Genn, H. & Todd, D. (1977): *Surveying Victims*. Toronto: Wiley.

SOU 1990:92. *Våld och brottsoffer*. Betänkande av Våldskommissionen. Stockholm: Justitiedepartementet.

Stockholms stad (utan år): *Hej kompis får jag låna din mobil* (Tryckort saknas.)

Stockholms stad (2006): *Stödcentrum – unga brottsoffer och medling*. Verksamhetsrapport. Stencil.

Wergens, A. (2000): *Ett viktimologiskt forskningsprogram. Rättigheter och motstånd 2002-2007*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.

Wärneryd, B. (1993): *Att fråga. Om frågekonstruktion vid intervjuundersökningar och postenkäter*. Örebro: SCB-Tryck.

Åkerström, M. och Sahlin, I. (2001): "Inledning". I: *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.